

РЕФЛЕКСУВАННЯ ЯК ЗАСАДНИЧА УМОВА САМОБУТТЯ ЛЮДИНИ*

Ярослава БУГЕРКО

викладач Державного медичного коледжу,
здобувач, м. Чортків
Copyright © 2008

У статті вперше методологічно обґрунтовується рефлексування як фундаментальна здатність людини до осягнення нею сенсу життя. У зв'язку з цим, спираючись на принцип кватерності як універсальну мислещему, концептуально окреслена онтологія рефлексивно-творчого буття людини, що охоплює його основні виміри-інтенції.

Сучасна епоха – час кризи традиційних зв'язків, втрати соціокультурної ідентичності індивідами і спільнотами. Людина змушена заново визначати своє місце у світі, знаходити (чи самостійно формувати) адекватні комунікативні структури самозреалізування, будувати цілісну онтологічну картину власної діяльності та осягати засоби рефлексивного керування нею. Реалізація даного завдання неможлива без *рефлексивної інтенційності* та варіативно-змістовної рефлепрактики людини, котрі спричинюють саморозвиток особистості. Зауважимо, що, на відміну від інших типів психічного становлення, саморозвиток людини нічим необмежений і сутнісно нескінченний процес, оскільки “в ньому самому закладені рушійні сили і механізми прогресивних психічних змін, а формальну межу йому може поставити лише біологічна смерть людини” [5, с. 93].

Індивідуальний досвід особи служить матеріалом для виявлення смислопороджувальних можливостей людини, які забезпечують рефлексивний процес – осмислення, переосмислення і дієве перетворення дійсності її життєдіяльності. “Рефлексуюча” людина, на відміну від чуттєвої, діючої, думаючої, “дивиться на своє відчуття, пізнання, дії у цьому чуттєвому світі (онтологічна рефлексія), дивиться на себе як на таку, котра відчуває (гносеологічна рефлексія I рівня), та рефлексує (гносеологічна рефлексія 2 рівня), на засади, засоби і способи цієї своєї діяльності (методологічна рефлексія 2 рівня)” [1, с. 128]. Такій людині характерний набір різних типів рефлексивної свідомості і мислення – ситуативно мінливий, конфігурувальний спонтанно і часто невідконтрольний.

---

* Дослідження здійснене в рамках дисераційної роботи “Динаміка розгортання процесів рефлексії у цілісному модульно-розвивальному освітньому процесі”, спеціальність 19.00.07 – вікова та педагогічна психологія.

1 – наповнення свідомості людини новими смислами шляхом мисленнєвого осягнення її наявного ментального досвіду

2 – вихід у метаплан діяльності, творча самоактуалізація і само-реалізація, прагнення до вільного творення продуктивної свободи, краси, гармонії

4 – рефлексія на перспективу власного життя (філософське осмислення сенсу життя, уявлення про своє місце в ньому, культивування саморозвивальної системи цінностей)

2 – усвідомлення власної культурної самотності вияв універсального потенціалу особи

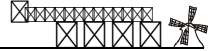
Рис.

Онтологія рефлексивно-творчого буття людини

Воднораз О.Є. Левінтон вважає, що кожна рефлексуюча особистість прагне до обмеженого числа типів рефлексії – свого улюбленого фаворитизованого вибору, який являє собою стійку конфігурацію особистісного, психологічного, свідомо-мисленнєвого портрету, саме такого, який забезпечує самопізнання та осмислення сутності свого буття, актуалізує цінності і приховані неусвідомлені смисли, які існують у нерозгорнутому вигляді, а відтак виявляє потребу їх структурувати, по-новому організувати.

Логотерапія стверджує, що людина відчуває потребу знайти сенс, виправдати своє буття, що, на думку В.Франкла, є її провідним потягом, а рефлексія – “неповним і вторинним модусом вихідної буттєвої спрямованості, подібно до того, як і самоздійснення, – похідний модус смислової спрямованості, інтенції до здійснення смислу” [6, с. 439]. Саме рефлексія виявляється кардинальним способом вирішення центрального протиріччя буття свідомості – протиріччя між поглинутою (безпосередньою) і трансцендуючою свідомостями. Донині, на думку В.І. Слободчикова, становлення рефлексивної свідомості в онтогенезі відбувається двома принципово різними шляхами: а) цілеспрямовано формується *зовнішня* (раціонально-розмірковуюча), інтелектуальна, предметно-операційна рефлексія, яка перетворює наявні умови буття у форму знань різного рівня організованості (від часткових уявлень до систем понять), та б) стихійно виникає *внутрішня* (координуюча), особистісна, ціннісно-смілова рефлексія, котра перетворює ці ж умови у визначення самотуття як полісемії Я (реальне, інтелігібельне, емпіричне та ін.). Тому реально постає потреба у дійсно цілеспрямованому забезпеченні розвитку ціннісно-смілової рефлексії, яка передбачає справжню цілісність свідомості, автентичність Я та іманентність особистості стосовно світу в усіх його вимірах – моральних, естетичних і науково-теоретичних. Процес розгортання такої рефлексії відображає мислесхема (*рис.*).

Важлива передумова саморозвитку особистості – вміння переосмислити досвід своєї діяльності. Розвиток рефлексивних здібностей утворює підґрунтя для продук-

тивного мислення, панорамного світогляду, системи гуманних цінностей, а в перспективі – глибинних особистісних структур – архістереотипів. Вочевидь зрозуміло, що подекуди власний досвід особи може перешкоджати розвитку її творчого потенціалу. Засвоєні схеми мислення і закріплені взірці діяльності мають тенденцію відтворюватись, а тому спостерігається скутість людини освоєним способом, механічне наслідування вже наявного знання. Щоб вийти із цієї ситуації, потрібно неможливо піднятися над своїм знанням, зробити його об'єктом власного розгляду, критичної рефлексії. Коли людина усвідомлює зміст і способи здійснення своїх дій, то вона у ставленні до них стає вільною, а відтак може змінювати, вдосконалювати, переосмислювати і перетворювати власний досвід життєзреалізування. Іншими словами, відбувається її вихід у метаян діяльності, тобто у “план тих принципів, що лежать ніби над нею і разом з тим, котрі регулюють її протікання чи на яких вона вибудовується” [4, с. 36]. Це, зі свого боку, передбачає вироблення зовнішньої позиції у погляді на самого себе, усвідомлення своїх норм, вихідних абстракцій, категорій мислення, експлікацію еталонів оцінки і контрольно дій, виділення орієнтирів та інваріантів діяльності духовного пошуку сенсозначенневих станів. Така позиція дозволяє реорганізувати наявний досвід, який стає животворним матеріалом для вияву смислороджувальних можливостей й змістовно забезпечує рефлексивний процес осмислення, переосмислення і дієве перетворення найближчого довкілля. Тоді виникає відчуття наповненості новими смислами, а зміст минулого досвіду (в т.ч. і витісненого, невідрефлексованого, емоційно негативного) виявляється непересічною передумовою спроможності втілювати актуально осягнуті смисли в життя [5, с. 100].

Отож культивування у собі саморозвивальної системи цінностей, коли відбувається саморух смислів та їх самопородження, підносить особу до вершин унікальної самості та психокультурної самобутності. Людина наближається до тієї межі самоактуалізації, яка для неї є гранично можливою у конкретному хронотопі ситуації. У такий спосіб вона дістає можливість самостійно вибирати і розвивати ціннісну систему координат свого життя і стосовно неї вибудовувати свою життєву траєкторію. Вершинний рівень – внутрішнє налаштування на духовне осягнення сенсу власного життя, тобто метаінтеграція найвищого багатомодального гатунку, котра характеризує особистість як повноцінного універсума [2, с. 33].

Людина сама організує і спрямовує події життєвого шляху і таким чином уникає головної хвороби людства – безсуб'єктності. Людство не усвідомлює цілей свого розвитку, своїх можливостей, не бере належну мірою на себе відповідальність за свої ж діяння. Вірусом безсуб'єктності заражені держави, етноси, різні типи спільнот, індивіди. У зв'язку з цим Р. Ділтс виділяє три типи вірусів – біологічний, комп'ютерний та ментальний (мисленнєвий) [3]. Особливості функціонування та механізм дії їх фактично однотипні. Біологічний вірус означає той шматок генетичного матеріалу, що становить неповну біологічну програму розвитку людського тіла. Аналогічно комп'ютерний вірус – це неціла й незавершена програма, що спочатку забезпечує просте відтворення собі подібних і розмноження, а потім, оскільки вірус не визнає і не поважає меж інших програм і чисел у комп'ютері, то він хаотично накладається на них, стираючи і замінюючи ці програми, що й стає причиною збою та серйозних помилок.

Ментальні віруси тотожні мисленнєвим, адже являють собою незавершену ідею, певну думку чи переконання, які створюють плутатину чи конфлікт. Самі собою ці думки і переконання не мають власної “сили” – вони оживають лише у випадку чиєїсь активної дії на них. Якщо людина сприйняла і спрямувала свої дії відповідно до даної думки, то водночас “оживила” це переконання і тепер воно стало “самоздійснення”. Ментальні віруси створюють загрозу інформаційно-психологічній безпеці людини, оскільки їх мета – інформаційна дія і цілеспрямована зміна поведінки системи через механізми управління цією системою. Як і при рефлексивному керуванні, відбуваються зміни у поведінці та внутрішньому стані особистості. Однак якісна відмінність між цими способами керування полягає в тому, що вражена інформаційною зброєю (вірусом) соціальна система чи людина дотримується вже не стільки власних інтересів, скільки чужих команд та вказівок [3].

Однією з головних засад інформаційної безпеки людини, яку визначають як стан захищеності від дій, котрі здатні проти волі і бажання змінити її психічний стан і психодуховні характеристики, модифікувати поведінку й обмежити свободу вибору, є рефлексивність. Саме вона може знизити ризик порушення інформаційної взаємодії людини із середовищем, оскільки відповідає за критичну оцінку інформації і трансформацію поведінки у здобуванні нового знання. Таким чином, рефлексивність слугує своєрідним “вбудованим фільтром”, що забезпечує гнучкість інформаційної взаємодії людини із довкіллям.

Розвиток рефлексивності сприятиме усуненню психологічних бар’єрів і блоків, а також буде допомагати людині у процесі “виведення самої себе в реальність буття” (за Д.О. Леонтьєвим). Тому рефлексивність не орієнтує особистість на конкретні соціальні еталони, а вчить її шукати або самостійно формувати власні життєві еталони. Рефлексивна позиція дозволяє побачити логіку пізнання світу у певному сутнісному саморозгортанні, а ставлення до інтенційних об’єктів з погляду цінностей та смислів, які є суб’єктивними засадами та мотивами, характеризує перехід до нової фази соціального розуміння – духовної, яка ґрунтується на переважанні емоційно-вольових та антиципуюче-креативних процесів [7].

Отже, духовне вивільнення людини від деструктивних обмежень та впливів довкілля сприяє самореалізації особистості (А.В. Фурман), поступовому духовному розкріпаченню, звільненню від диктату середовища і водночас більш чи менш добровільному перенесенні на себе відповідальності за власне життя, утомучислі, й психодуховне, за свій життєвий успіх та можливість реалізувати віднайдений для себе смисл.

1. Богин В. У знання – лицо его владельца // Народное образование. – 1989. – №2. – С. 126–132.
2. Гуменюк О. Самотворення Я-концепції за модульно-розвивальної оргсистеми // Психологія і суспільство. – 2001. – № 2. – С. 33–76.
3. Дитис Р. Ментальные карты, “Мыслительные Вирусы” и Здоровье// [http:// www.gipnoz.org](http://www.gipnoz.org).
4. Семенов И.Н., Степанов С.Ю. Рефлексия в организации творческого мышления и саморазвития личности // Вопросы психологии. – 1983. – № 2. – С. 35–42.
5. Степанов С.Ю. Рефлексивная практика творческого развития человека и организации. – М.: Наука, 2000. – 176 с.
6. Франкл В. О смысле жизни: Психология личности. – Т.1 / Под ред. Д.Я. Райгородского. – Самара: Бахрах–М, 2000. – 448 с.
7. Фурман А.В. Психокультура української ментальності. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 132 с.